

Willen is kunnen?

Participatiedrempels

voor personen met een

beperking

➤ KRIS DE VISSCHER

Mensen met een beperking worden weleens ‘de onzichtbare burger’ genoemd. Op zich is dit vreemd. In Europees onderzoek melden zes mensen op tien dat ze een persoon met een beperking kennen. Eén op de vier Europeanen heeft zelfs een persoon met een beperking in de familie (Eurobarometer, 2001). Mensen met een beperking zijn dus in principe niet echt geïsoleerd van de rest van de samenleving. De meeste mensen kennen iemand met een beperking, zelfs van vrij dichtbij. Negentig procent van de Europeanen beweren dat ze zich niet ongemakkelijk voelen bij mensen met een beperking (Eurobarometer, 2009). Maar aan de andere kant meent veertig procent van de Europeanen dat andere mensen zich wel ongemakkelijk voelen bij personen met een beperking (Eurobarometer, 2001). Goede wil en kansen genoeg, en toch ontmoeten we weinig personen met een beperking in het dagelijks leven, of zien we hen nauwelijks in het straatbeeld. Ze leven in een parallel circuit en hebben het moeilijk om aansluiting te vinden met de rest van de samenleving. Onze maatschappij houdt geen rekening met deze personen met een beperking.

In dit artikel staan we stil bij de drempels die personen met een beperking ondervinden om te participeren aan het vrijetijdsaanbod. Hiervoor gebruiken we de zogenaamde vijf b's als kapstok: betaalbaarheid, bereikbaarheid, beschikbaarheid, begrijpbaarheid en bruikbaarheid. *“Deze termen zijn in de sociale wetenschappen goed gekend en worden met succes in verschillende sectoren, van de hulpverlening tot het recht, gebruikt als kwaliteitscriteria om te toetsen of de dienstverlening geschikt is voor een zo ruim mogelijk publiek.”* (www.interculturaliseren.be).

De memorie van toelichting bij het participatiedecreet hanteert een andere kapstok. Daar is er sprake van: informatiedrempels, praktische drempels, financiële drempels, sociale drempels en culturele drempels. Ook al gaat enige nuancering verloren, voor dit artikel hebben we de beide kapstokken als volgt geïntegreerd:

Betaalbaarheid	Financiële drempels
Bereikbaarheid en Beschikbaarheid	Praktische drempels en informatiedrempels
Bruikbaarheid	Sociale drempels
Begrijpbaarheid	Culturele drempels

Belangrijke nuance vooraf. Personen met een beperking zijn onmogelijk als groep te bevatten. Onderstaande drempels komen dus zeker niet bij elke persoon met een beperking voor. Elke persoon heeft een eigen set van drempels, afhankelijk van de specifieke beperking enerzijds en van de hulpbronnen en ondersteuning in de omgeving anderzijds. Elke persoon met een beperking heeft dus nood aan individuele benadering en maatwerk. Toch komen volgende drempels vaak naar voor in onderzoek.

BETAALBAAR

Het aanbod is vaak te duur, zeker in verhouding met het lager inkomen van personen met een beperking. Onderzoek heeft ondertussen voldoende aangetoond dat personen met een beperking het financieel moeilijk hebben. Voor een meer uitgebreide analyse van dit thema verwijzen we naar het artikel van Inge Van de Walle, verderop in *Momenten*. Mensen met een beperking hebben niet alleen een lager inkomen, ze hebben ook extra kosten ten gevolge van de beperking, zoals duurder vervoer en persoonlijke assistentie. Zelfs een extra persoonlijk assistentiebudget creëert geen onbeperkte mogelijkheden in de vrije tijd, zoals het interview met de budgethouders verderop weergeeft. Mensen met een beperking moeten dus keuzes maken. Of zoals een van de respondenten in ons eigen onderzoek (Verbelen & De Visscher, 2011) het stelt:

“Mensen met een beperking die alleen wonen, die moeten het meestal doen met een minimuminkomen en die hebben toch een maximum aan uitgaven [...] En dus is vrije tijd, net zoals voor ons allemaal waarschijnlijk, het zoveelste item en issue in budgetplannen. Eerst wonen, dan het warm hebben en licht hebben en dan eten en vervolgens alle verzekeringen en verplichtingen en wat er dan nog overblijft. Dus dan betekent dat dat inderdaad voor een groot deel van de mensen een probleem is. En dat een grote groep van mensen niet elke activiteit meedoet, maar effectief bewust met zijn begeleider kijkt, kan ik het betalen, of zelfs voor spaarplannen zorgen om toch ten minste één keer per maand te kunnen meedoen aan een activiteit.”

De financiële drempel situeert zich niet enkel op het niveau van de participant, maar ook zorgvoorzieningen geven aan dat het budget dat ze aan vrije tijd kunnen spenderen beperkt is (Verbelen & De Visscher, 2011).

“Een van onze limieten zijn de centen. Maar voor de rest zijn er maar weinig terreinen waarvan we zeggen: ‘Daar doen we nu echt niets rond of daar doen we nu niet aan mee.’”

BEREIKBAAR

Het vrijetijdsaanbod voor personen met een beperking wordt doorgaans bovenlokaal georganiseerd. Personen met een beperking of hun ouders moeten soms lange afstanden afleggen als ze gebruik willen maken van dit specifieke aanbod. Onderzoek rond vrijetijdsparticipatie in Brussel, bijvoorbeeld, bevestigt dat ouders veel tijd besteden aan vervoer: gemiddeld 42 minuten per week. Niet alleen als ze buiten of in de rand van Brussel wonen, maar ook in Brussel zelf. (Smits e.a., 2010).

Er is ook een duidelijke samenhang tussen de mobiliteitsproblematiek en armoede.

“Mobiliteitsproblemen hangen samen met het gezinsinkomen: bij gezinnen met een lager gezinsinkomen (lager dan 1800€), is vervoer vaker een probleem (42% van deze groep) dan bij de hogere (meer dan 1800€) gezinsinkomens (22%). Een gelijkaardige relatie vinden we tussen vervoer als drempel en het opleidingsniveau van de moeder, waarbij een lagere opleiding samen gaat met meer vervoersproblemen (39% van de lager opgeleide groep versus 12% van de hoger opgeleide groep). Een drempel staat dus vaak niet op zichzelf, maar hangt samen met andere drempels, wat dit participatieprobleem extra complex maakt.” (Smits e.a., 2010)

Maar ook voor voorzieningen is dit een probleem. Zeker als ze overstappen van een collectief aanbod naar een meer geïndividualiseerde vorm van vrijetijdsbesteding, wordt het een hele klus voor voorzieningen om het vervoer te regelen. Zoals een van de respondenten in ons eigen onderzoek aangeeft:

“Er geraken. Dat is de vraag die wij, als we activiteiten organiseren, het meest uit voorzieningen krijgen: ‘Is er vervoer voorzien?’ Omdat dat dikwijls moeilijk praktisch te organiseren is. Zeker als het om een bewoner gaat die minder mobiel is.” (Verbelen & De Visscher, 2011)

Ook het openbaar vervoer blijft een probleem. Ook al zijn er maatregelen om bussen, trams en treinen toegankelijk te maken, de procedures om van deze maatregelen

gebruik te maken zijn (bewust?) hoogdrempelig. Mensen moeten de dienstverlening lang op voorhand aanvragen en dan nog hebben ze geen absolute zekerheid op een aangepaste dienstverlening.

Naast de lange afstanden die mensen moeten afleggen en de hoge kostprijs van aangepast vervoer speelt ook de fysieke toegankelijkheid van gebouwen een belangrijke rol in de bereikbaarheid van het aanbod. Ook al is er veel ondersteuning rond dit thema, is er het recht op redelijke aanpassing en is er zelfs Europese regelgeving, dan nog laat de toegankelijkheid nog vaak te wensen over. Het artikel van Bart Parmentier van Intro vzw in deze *Momenten* gaat onder andere op dit thema dieper in.

BESCHIKBAAR

Specifiek aanbod is niet dik gezaaid. En afhankelijk van waar je woont, is het best mogelijk dat dit specifiek aanbod op ettelijke kilometers van je woning plaats vindt. Maar ook het inclusief aanbod staat nog in zijn kinderschoenen. Er is dus nog een schrijnend tekort aan vrijetijdsaanbod dat rekening houdt met personen met een beperking. Ook het onderzoek in Brussel bevestigt deze stelling.

“In de focusgroepen kwam aan bod dat de ouders problemen ondervinden in het vinden van toegankelijke en geschikte activiteiten voor hun kind, of dat ze te weinig op de hoogte zijn van activiteiten die niet worden aangeboden door de school. In de vragenlijst bevestigen de ouders dat de beschikbaarheid van activiteiten in de regio Brussel te wensen overlaat, en misschien nog belangrijker, dat het aanwezige aanbod niet altijd toegankelijk is. Twintig procent van de ouders vindt dat. Dit wordt vooral vermeld door respondenten met een hoger inkomen. Een mogelijke verklaring is dat deze laatste groep actiever zoekt naar georganiseerde activiteiten en zo ook vaker op deze drempel stuit.” (Smits e.a., 2010)

Het beperkte aanbod is op zijn beurt ook nog eens onvoldoende bekend. Het onderzoek van Giseline Bracke naar de vrijetijdsbesteding van kinderen met een beperking bevestigt dit.

“Het is voor kinderen en jongeren met een handicap minder evident om aan de juiste informatie te komen inzake vrije tijdsactiviteiten. Lokale jeugdwerkinitiatieven worden vaak lokaal via de reguliere scholen bekend gemaakt, wat maakt dat de kinderen en jongeren die naar een school voor buitengewoon onderwijs gaan deze informatie niet krijgen. Een aantal kinderen kent het jeugdwerk helemaal niet. Naast informatie over het reguliere aanbod is het ook moeilijk om aan de juiste informatie over het doelgroepspecifieke jeugdwerk te geraken.

Dit is ook voor ouders niet evident. Niet alle ouders beschikken over adequate zoekstrategieën, over internettoegang (qua accommodatie of qua vaardigheden) of over tijd om naar informatie op zoek te gaan. Hier kunnen we dus al op basis van informatie een mattheuseffect vermoeden.” (Bracke, 2006).

Ook eigen onderzoek bracht aan het licht dat zelfs het doelgroepspecifiek aanbod onvoldoende bekend is.

“Wij zien hier soms mensen, ouders bijvoorbeeld die een kind met een handicap hebben die veertig jaar is en die nog nooit van KVG hebben gehoord, terwijl dat zo’n grote organisatie is. Dus dat ze het gewoon niet kennen, dat de informatie niet goed wordt doorgegeven, dat is ook een drempel natuurlijk als ze het niet kennen.” (Verbelen & De Visscher, 2011)

Ten slotte speelt ook de beschikbaarheid van ondersteuning een belangrijke rol. Mensen met een beperking zijn afhankelijk van de assistentie van andere mensen: mantelzorgers, vrijwilligers en professionele assistenten of hulpverleners. Maar wanneer deze mensen zich niet kunnen vrijmaken, dan is dat ook een streep door de rekening van de personen met een beperking. Dit speelt ook een grote rol voor wie in een voorziening woont, zoals blijkt uit ons eigen onderzoek. Op sommige momenten, ’s avonds en in het weekend, is er vaak een lagere personeelsbezetting in zorgvoorzieningen. Een tekort aan personeel of een toenemende zorgvraag maakt dat er minder tijd kan worden vrijgemaakt voor het toeleiden naar of het begeleiden van vrije tijd.

“En ook door tijdsgebrek natuurlijk. Als je een instelling begeleid wonen hebt, en die krijgen het amper rond om iemands papierwerk in orde te brengen. En de opvoeding. Dan ga je geen tijd steken in vrije tijd. Dus denk ik dat je door onderbezetting... Als je maar één personeelslid hebt om tien uur ’s avonds en een activiteit duurt tot tien uur, dan gaat dat niet. En daar zit geen overlapping in, dan kan dat niet want dan is er maar één iemand op dienst.” (Verbelen & De Visscher, 2011)

BEGRIJPBAAR

Niet alleen stroomt de informatie onvoldoende door, de informatie is ook vaak onbegrijpelijk geformuleerd. Neem gerust zelf eens de proef op de som en neem eens de brochure van het cultureel centrum ter hand. Kan iemand met een lichte verstandelijke beperking deze informatie doornemen? Er bestaan ook hier richtlijnen en hulpbronnen om communicatie toegankelijk te maken. Maar blijkbaar is er weinig ruimte bij de aanbieders van vrije tijd om hun communicatie aan te passen.

BRUIKBAAR

Tenslotte is het belangrijk dat mensen met een beperking ook iets hebben aan het aanbod. Drie elementen spelen daarin een belangrijke rol.

Ten eerste is het belangrijk dat de activiteit is aangepast aan de aard van de specifieke handicap. Voor kinderen met auditieve beperking is communicatie bijvoorbeeld cruciaal. Voor kinderen met motorische beperking is sport niet evident. Voor ouders van kinderen met verstandelijke beperking zijn het niveau van de activiteit of de uitleg en de nood aan extra begeleiding (en taak van de gezinsleden hierin) aandachtspunten. Dit stelt Smits in het onderzoek naar de vrijetijdsparticipatie in Brussel. Toch nuanceert dit onderzoek ook de bovenstaande stelling.

“Hoewel elke doelgroepspecifieke bekommernis gerespecteerd moet worden, zeker als het gaat om verschillen in taal en cultuur (zoals bij de Dovencultuur), mag op basis van dit onderzoek niet het beeld ontstaan dat elke ouder een eigen gespecialiseerde vorm van doelgroepgerichte vrijetijdsbesteding wil. Wat doorklinkt is een vraag om ‘goede’ vrijetijdsbesteding, in de zin dat er voldoende aanbod is enerzijds, en aangepaste begeleiding, communicatie en vervoer anderzijds.” (Smits e.a., 2010)

De kwaliteit van de begeleiding bepaalt dan ook een belangrijk deel van de bruikbaarheid van het aanbod, zoals we ook uit bovenstaand onderzoek kunnen afleiden.

“Ouders zijn kritisch op dit vlak en zullen hun kinderen niet laten participeren als ze niet zeker zijn omtrent de kwaliteit van de begeleiding op de vrijetijdslocatie. Ze hebben soms negatieve ervaringen gehad bij vorige pogingen tot participatie, en zien dit als een drempel voor het starten of plannen van nieuwe activiteiten. Ook kinderen verwijzen naar dit aspect, met als belangrijk element dat de begeleiders ‘leuk’ moeten zijn.

Een andere verwijzing naar de noodzaak van een goede begeleiding ligt in het enthousiasme waarmee ouders in de focusgroepen reageerden op de mogelijkheid van trajectbegeleiding. Ouders zien de zoektocht naar een gepast vrijetijdsaanbod als een grote investering, en voelen zich soms schuldig omdat ze weten dat de verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke participatie van hun kind bij hen ligt. Trajectbegeleiders kunnen een oplossing bieden voor dit probleem door de ouders wat te ontlasten van deze verantwoordelijkheid en de zorg voor een gepast vrijetijdsaanbod mee te helpen dragen.” (Smits e.a., 2010)

Een laatste element dat de bruikbaarheid bepaalt, is het aanvaard weten in de groep. Ook dat komt in het Brusselse onderzoek aan de oppervlakte.

“De kinderen zelf geven een sterk signaal dat een ‘leuke’ activiteit voor hen betekent dat ze plezier kunnen hebben samen met hun vrienden en vriendinnen. Ze willen het beleven met de vriend(inn)en die ze kennen, ze willen zich aanvaard voelen en niet uitgelachen. Ze willen activiteiten waarin hun beperking niet tussen hen en de groep staat. Ze willen het even goed kunnen doen als de andere kinderen, ze willen alles begrijpen en mee kunnen doen. Gelijkaardige verwachtingen worden geuit naar begeleiders.” (Smits e.a., 2010)

Deze sociale aanvaarding wordt ook bevestigd in het onderzoek van Giseline Bracke.

“Het zich niet aanvaard weten en voelen is tevens een belangrijke factor waarom kinderen afhaken. Er spelen in het jeugdwerk tal van uitsluitingsmechanismen, zoals pesten, uitmaken, negeren... waar kinderen en jongeren met een handicap vaak het slachtoffer van zijn.” (Bracke, 2006)

WILLEN IS KUNNEN?

De heersende tendens in onze samenleving legt de nadruk op de individuele verantwoordelijkheid van personen om aansluiting te vinden met de maatschappij. Met dit artikel willen we nog eens helder in de verf zetten op welke drempels mensen met een beperking botsen als ze aan vrije tijd willen deelnemen. Natuurlijk mag er worden verwacht dat mensen met een beperking inspanningen leveren, maar dit artikel zet hopelijk voldoende in de verf welke verantwoordelijkheid de maatschappij draagt.

BRONNEN

- BRACKE, G. (2006). *‘Kinderen en jongeren met een handicap en hun vrijetijdsbesteding’ Onderzoek Jeugdwerk met kinderen en jongeren met een handicap: aanbod versus doelpubliek.* (Niet-gepubliceerd onderzoek). Gent: Universiteit Gent
- SMITS, D., VANPUYENBROECK, J. & JANSSEN, R. (2010). *Onderzoek naar behoeften op het gebied van vrijetijdsbesteding van de Brusselse jeugd met een handicap. Vrije tijd van de Brusselse jeugd doorgelicht!* Ongepubliceerde uitgave.
- VERBEELEN, E. & DE VISSCHER, K. (2011), *Vrije tijd, in en uit zorg. Exploratief onderzoek naar de vrijetijdsparticipatie van personen met een beperking, Brussel, Dēmos vzw*